

Normativity of criminal law and branches of national legislation: some theoretical and methodological aspects of the issue

Нормативність кримінального права і галузеве національне законодавство: окремі теоретико-методологічні аспекти питання

Yevheniya Vecherova

Ключові слова:

нормативність кримінального права, інституціоналізація нормативності кримінального права, рівні кримінально-правового регулювання.

Key words:

normativity of criminal law, institutionalization of normativity in criminal law, levels of criminal legal regulation.

Як відомо, лише за наявності налагоджених і гармонійних взаємозв'язків кримінального закону з Основним законом держави, міжнародним публічним правом, галузевим національним законодавством і всередині самого Кримінального кодексу (далі – КК) України, можна говорити про його ефективність як соціального регулятора. Тобто зовнішня і внутрішня впорядкованість кримінального права (його нормативної частини) є запорукою його ефективності як важеля впливу на неправомірну поведінку.

Зважаючи на вищезазначене, метою наукової роботи є спроба висвітлити окремі теоретико-методологічні аспекти такого сегмента інституціоналізації нормативності кримінального права як взаємозв'язки останнього (його нормативної частини) з галузевим національним законодавством.

Стан дослідження свідчить про комплексність і поліаспектність представленої тематики. Так, на загальнотеоретичному рівні правова нормативність та її інституціоналізація спеціально вивчалися Л.І. Заморською. Проблематика системного середовища кримінального права досліджувалася О.І. Бойком. Міжсистемні взаємозв'язки кримінального права – Г.В. Денисовою, М.І. Пікуровим.

Однак, фрагментарність і вузькоспрямованість наявних наукових розвідок обумовлює необхідність і доцільність проведення додаткових інтегративних досліджень у зазначеній сфері.

На відміну від взаємозв'язків КК із Конституцією, які мають субординаційний (підпорядкований) характер, взаємовідносини кримінального закону з галузевим національним законодавством, з одного боку, є набагато тіснішими, а з другого – характеризуються нелінійністю.

По-перше, варто взяти до уваги той факт, що характер взаємозв'язків кримінального закону з іншими галузями обумовлений рівнем кримінально-правового регулювання, на якому відбувається така взаємодія.

По-друге, характер міжгалузевих взаємозв'язків кримінального закону залежить певною мірою від статусу контрагентної галузі (йдеться про її приналежність до сфери публічного чи приватного права).

Відштовхуючись від вищевизначеного, і будемо конструювати архітектуру подальшого дослідження.

Так, однією з найбільш практичних класифікацій кримінально-правового регулювання, яку можна знайти в літературі, і яка є придатною до нашого дослідження, є його поділ на первинне та вторинне (додаткове).¹

Первинне пов'язане з упорядкуванням суспільних відносин, неунормованих іншими галузями права і створенням на такій основі моделі кримінально-правових відносин.

¹ Жариков Ю.С. Уголовно-правовое регулирование и применение уголовного закона. К вопросу о соотношении понятий / Ю.С. Жариков // Право и образование. – 2012. – № 8. – С. 112.

Первинне регулювання (стосовно Особливої частини КК) характеризується не просто визначенням заборони, а заборони-регулятора, яка відмежовує правомірну поведінку від протиправної відповідно до принципу – «Усе, що спеціально не заборонено в законі – дозволено».²

Йому властиве обов'язкове застосування описових диспозицій під час конструювання як регулятивних норм Загальної частини КК, так і охоронно-регулятивних норм Особливої частини кримінального закону.³

Ілюстрацією первинного рівня кримінально-правового регулювання, яке по суті є небагаточисельним і представлене, зокрема, так званими «вічними» злочинами, можуть слугувати кримінально-правові заборони, аналоги яких в інших галузях законодавства відсутні (наприклад, вбивство (ст. 115 КК)), різного роду тілесні ушкодження (ст.ст. 121, 122, 125 КК), згвалтування (ст. 152 КК) тощо. Крім того, лише об'єктами кримінально-правової охорони є «злочини проти основ національної безпеки України», зафіксовані в р. I Особливої частини КК (ст.ст. 109–114¹ КК України), а також безпека людства й міжнародний правопорядок (р. XX Особливої частини КК) тощо.⁴

У зазначених сферах, через їхню специфічність, збережено виключну прерогативу кримінально-правового впорядкування суспільних відносин, а інші галузі залишаються так би мовити «осторонь». Інакше кажучи, характер взаємозв'язків кримінального закону з іншими галузями національної системи права в таких сферах можна іменувати «нейтральним», тобто він взагалі відсутній.

Особливість вторинного кримінально-правового регулювання полягає в тому, що нормативному впорядкуванню підлягає не саме суспільне відношення, а відповідальність за порушення позитивних вимог регулятивного припису (впорядкування охорони регулятивного правовідношення).

У такому разі у кримінальному законі встановлюються лише правові критерії протиправності та караності, а також забезпечується відповідність між положеннями регулятивного законодавства й охоронними нормами кримінального закону із бланкетними диспозиціями.

Як влучно було підмічено із цього приводу О.І. Бойком, бланкетність – це спосіб прив'язки кримінального права (закону) до юридичного середовища, яке його оточує. Вона є стратегічним каналом розвитку кримінального права як галузі та його візитною карткою.⁵

За різними підрахунками, сьогодні частка бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини КК України становить приблизно 53% (враховано лише ті бланкетні диспозиції, де бланкетна вказівка має змістовне навантаження). Їх утилітарність полягає в тому, що вони є незамінним юридичним технічним прийомом забезпечення системності права, чутливого реагування на постійні зміни життя, забезпечення узгодження абстрактного і конкретного, уникнення громіздкості, непотрібного дублювання, забезпечення лаконічності та точності викладу норм.⁶

Водночас існує й «зворотний бік медалі» бланкетності кримінального закону, з яким ми неодмінно стикаємося на вторинному рівні кримінально-правового регулювання.

Ідеться про різного роду міжгалузеві колізії, які по суті є наслідком неузгодженостей кримінального закону і бланкетної бази, що сьогодні, на жаль, є досить поширеним явищем.⁷

² Там само.

³ Там само.

⁴ Кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 90.

⁵ Бойко А.И. Система и структура уголовного права : в 3-х т. / А.И. Бойко. – Т. III : Структура уголовного права и его идентификация в национальной юриспруденции. – Ростов-на-Дону : Издательство Южно-Российского института управления, 2008. – С. 92–93.

⁶ Див., наприклад, Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Г.З. Яремко. – Львів, 2010. – С. 3; Панов М.І., Квасневська Н.Д. Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М.І. Панов, Н.Д. Квасневська // Право України. – 2010. – № 9. – С. 47–55.

⁷ Див., наприклад, Гончаров Д.Ю. Концептуальные основы межотраслевых взаимосвязей в законодательстве о противодействии преступности : автореф. дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Д.Ю. Гончаров. – Екатеринбург, 2014. – С. 16–18; Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей / Н.И. Пикуров : [монография]. – Волгоград : Владимирский юридический институт Министерства внутренних дел России, 1998. – С. 11, 15; Денисова А.В. Системность российского уголовного права: проблемы философской и юридической интерпретации : [монография] / А.В. Денисова. – Самара : Издательство «Самарский университет», 2014. – С. 4–5, 83–84; Навроцький В.О. Міжгалузеві і внутрішньогалузеві колізії та їх подолання в ході правозастосування / В.О. Навроцький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2004. – № 9. – С. 106–118.

Одним з аспектів розглядуваної проблематики є ситуація, яка може виникнути, коли, наприклад, за відносної стабільності кримінального закону, з тих або інших причин зазнає модифікацій бланкетна база.

У такому ключі певний інтерес становить позиція Конституційного Суду України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі),⁸ з якою ми також цілком погоджуємося.

Так, згідно з п. 3 згаданого Рішення, «<...> кримінальний закон, який визначає діяння як злочин, може містити посилання на положення інших нормативно-правових актів. Якщо ці положення в наступному змінюються, загальний зміст кримінального закону, в даному випадку – диспозиція його норм, змін не зазнає. Протилежне означало б можливість зміни кримінального закону підзаконними актами <...>».⁹ Інакше кажучи, «<...> зміни, що вносяться до нормативно-правових актів інших галузей права, посилання на які містить бланкетна диспозиція, не змінюють словесно-документарну форму кримінального закону. Така диспозиція кримінально-правової норми залишається незмінною <...>».¹⁰

Для того, щоб більш предметно встановити суть взаємозв'язків кримінального закону з іншими галузями національної системи права на вторинному рівні кримінально-правового регулювання, який є основним і забезпечується, як ми щойно з'ясували, завдяки бланкетності кримінального закону, потрібно певною мірою звернутися до таких базових загальнотеоретичних питань, як «система права», «галузь права», «предмет» і «метод» правового регулювання, а також з'ясувати специфіку останніх у кримінально-правовій сфері.

Так, у теорії держави і права за умовчанням припускається, що система права – це внутрішня структура права, яка складається із взаємоузгоджених норм, інститутів, підгалузей і галузей права.¹¹ Її основними властивостями є інтегративність і диференційованість.¹²

Галузь права як найбільший структурний елемент системи права є впорядкованою сукупністю юридичних норм, що регулюють певну сферу суспільних відносин.¹³

Для поділу права на галузі використовують два критерії: предмет і метод правового регулювання.¹⁴

Предмет правового регулювання – це ті суспільні відносини, які право регулює. Він є основним критерієм поділу права на галузі.

Другим (додатковим) критерієм є метод правового регулювання. Якщо предметом є те, що регулює право, то метод – як регулює. Якщо предмет є матеріальним критерієм, то метод – формально-юридичним.¹⁵

Якщо ж екстраполювати всі вищезазначені міркування у кримінально-правову площину, то тут мають місце деякі особливості.

Будучи складовою національної системи права, кримінальне право водночас є однією із профілюючих (фундаментальних) галузей,¹⁶ що неодмінно накладає відбиток на його статус і взаємозв'язки з іншими галузями в національній системі права.

⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 р. № 6-рп/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v491_323-10.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах: [учебно-методическое пособие] / А.В. Малько. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2002. – С. 165.

¹² Петров Д.Е. Дифференциация и интеграция структурных образований системы российского права: дис. ... д. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Д.Е. Петров. – Саратов, 2015. – С. 14, 16.

¹³ Петров Д.Е. Отрасль права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Д.Е. Петров. – Саратов, 2001. – С. 3–5.

¹⁴ Головина А.А. Критерии образования самостоятельных отраслей в системе российского права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А.А. Головина. – М., 2012. – С. 13–14.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Денисова А.В. Системность российского уголовного права: проблемы философской и юридической интерпретации: [монография] / А.В. Денисова. – Самара: Издательство «Самарский университет», 2014. – С. 91.

У такому сенсі кримінальний закон можна порівняти зі «сторожовим парканом» навколо будівельного майданчика.¹⁷

Тому цілком справедливим буде судження про те, що кримінальний закон – це негативна конституція або ж конституція із санкціями, оскільки він поширює свою дію (так само як і конституція) практично на всі правовідносини, які виникають у державі, що змістовно підтверджує й структура Особливої частини КК, відіграючи тим самим забезпечувальну роль щодо будь-якої іншої регулятивної галузі.¹⁸

Отже, на підставі зазначеного можна дійти таких висновків.

Взаємовідносини кримінального закону з галузевим національним законодавством характеризуються нелінійністю та багато в чому залежать від двох параметрів: рівня кримінально-правового регулювання, на якому відбувається така взаємодія (йдеться про первинний і вторинний рівні кримінально-правового регулювання) та статусу контрагентної галузі (йдеться про її приналежність до сфери публічного чи приватного права).

Стандартна ідея про те, що предмет правового регулювання – це сегмент суспільних відносин, на який поширює свою дію певна галузь права, є малопродуктивною щодо кримінального права (закону).

Кримінальний закон – це не лише *ultima ratio*, а й інтегративний засіб. Оскільки він, не перетворюючись на «мегаправо», відіграє інтегративну роль, замикає собою національну систему права, охороняючи її від найбільш суттєвих правопорушень.

Анотація

У статті здійснено спробу висвітлити окремі теоретико-методологічні аспекти такого сегмента інституціоналізації нормативності кримінального права, як взаємозв'язки останнього (його нормативної частини) з галузевим національним законодавством. Стверджується, що взаємовідносини кримінального закону з галузевим національним законодавством характеризуються нелінійністю та багато в чому залежать від двох параметрів: рівня кримінально-правового регулювання, на якому відбувається така взаємодія (йдеться про первинний і вторинний рівні кримінально-правового регулювання) та статусу контрагентної галузі (йдеться про її приналежність до сфери публічного чи приватного права).

Summary

The article focuses on certain theoretical and methodological aspects of an institutionalization segment of the criminal law normativity as the interrelation between the latter (its normative part) and branches of national legislation. It is argued that the relationship between criminal law and the national legislation is characterized by non-linearity and largely depends on two parameters: the level of criminal law regulation, where such interaction takes place (the primary and secondary levels of criminal regulation) and the status of the contracted branch (the public or private law).

Використана література:

1. Жариков Ю.С. Уголовно-правовое регулирование и применение уголовного закона. К вопросу о соотношении понятий / Ю.С. Жариков // Право и образование. – 2012. – № 8. – С. 108–114.
2. Кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

¹⁷ Уголовное право России: общая часть : [учебник] / под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. – СПб. : Издательский Дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. – С. 58.

¹⁸ Бойко А.И. Системная среда уголовного права : автореф. дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.И. Бойко. – М., 2008. – С. 5.

3. Бойко А.И. Система и структура уголовного права : в 3-х т. / А.И. Бойко. – Т. III : Структура уголовного права и его идентификация в национальной юриспруденции. – Ростов-на-Дону : Издательство Южно-Российского института управления, 2008. – 480 с.
4. Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Г.З. Яремко – Львів, 2010. – 20 с.
5. Панов М.І., Квасневська Н.Д. Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М.І. Панов, Н.Д. Квасневська // Право України. – 2010. – № 9. – С. 47–55.
6. Гончаров Д.Ю. Концептуальные основы межотраслевых взаимосвязей в законодательстве о противодействии преступности : автореф. дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Д.Ю. Гончаров. – Екатеринбург, 2014. – 49 с.
7. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей : [монография] / Н.И. Пикуров. – Волгоград : Волгоградский юридический институт Министерства внутренних дел России, 1998. – 220 с.
8. Денисова А.В. Системность российского уголовного права: проблемы философской и юридической интерпретации : [монография] / А.В. Денисова. – Самара : Издательство «Самарский университет», 2014. – 160 с.
9. Навроцький В.О. Міжгалузеві і внутрішньогалузеві колізії та їх подолання в ході правозастосування / В.О. Навроцький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2004. – № 9. – С. 106–118.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 р. № 6-рп/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v491_323-10.
11. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах : [учебно-методическое пособие]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 300 с.
12. Петров Д.Е. Дифференциация и интеграция структурных образований системы российского права : дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Д.Е. Петров. – Саратов, 2015. – 505 с.
13. Петров Д.Е. Отрасль права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Д.Е. Петров. – Саратов, 2001. – 20 с.
14. Головина А.А. Критерии образования самостоятельных отраслей в системе российского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А.А. Головина. – М., 2012. – 34 с.
15. Уголовное право России : общая часть : [учебник] / под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. – СПб. : Издательский Дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. – 1064 с.
16. Бойко А.И. Системная среда уголовного права : автореф. дис. ... д. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.И. Бойко. – М., 2008. – 40 с.

Євгенія Вечерова,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

докторант Національного університету «Одеська юридична академія»